

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХНЬОЛУЖИЦЬКОЇ МАТИЦІ СЕРБСЬКОЇ

Виникнення Матиці Сербської стало майже однією з головних подій у серболужицькому національному русі. В її створенні відобразилися всі складнощі і драматизм історії невеликого слов'янського народу та особливості суспільно-політичної ситуації в Лужиці у першій половині XIX ст. Значення цієї громадської установи для невеликої етноменшини важко переоцінити, насамперед, тому, що вона не тільки стала осередком збереження та розвитку національних та духовних традицій, але продовжує відігравати наукову, культурну, етнозберігаючу функцію і у сьогоденній Німеччині.

Для досягнення основної мети дослідження, автор вважав необхідним вирішити в роботі ряд наступних завдань: показати значення культурно-національної діяльності провідних лідерів Матиці Сербської; оцінити роль Матиці Сербської в культурно-просвітницькій роботі та консолідації лужицької етноспільноти; визначити вплив Матиці Сербської на серболужицьке національне відродження.

Актуальним дане дослідження є тому, що етновідроджувальні процеси, що проходили XIX ст. у слов'янських народів мали масштабність не тільки з точки зору людської масовості, але і породили цілу низку цікавих суспільно-політичних і національно просвітницьких організацій, які стали каталізатором національного руху.

Науковий рівень вивчення розглянутої нами проблеми на сьогодні не є достатнім, в основному це узагальнюючі праці з слов'янознавства, або роботи по слов'янському руху XIX ст. Більшість робіт по темі були використаними нами при написанні цієї статі, а тому автор не наводить їх бібліографію у вступі і не надає окремої історіографічної характеристики, тому що існуючі праці представляють собою незначні замітки у періодичних виданнях.

Створення Серболужицької матиці було наслідком розвитку національно-культурного руху серболужичан, який з середини 40-х р. XIX ст. вийшов за аматорські рамки. Національні лідери прийшли до висновку про необхідність консолідувати різноманітні дрібні товариства та окремих національно-патріотично налаштованих лужичан, що знаходилися у Німеччині та за її межами в єдиний центр. В 1845 р. Я.Смолер писав: "за останні три роки в Лужиці багато змінилося на краще. Лужицька народна духовність поширилася достатньо широко, особливо між вчителів. Вони знову почали старанно вчити всіх по-серболужицькі і роблять це ще краще, хоча у них і не вистачає книжок. Але яким чином забезпечити їх книжками, питав я сам себе багато разів, і кожного разу я приходив до думки, що у нас не буде нічого виходити до того часу, поки ми не будемо по прикладу чехів мати матицю" [1,59]. Таким чином, напередодні засновницьких зборів товариства існували, як внутрішні передумови – це духовна потреба власної етнічної емансипації, так і зовнішні фактори – це зростання суспільної активності у Германії та вплив "слов'янського пробудження" на етнічні настрої.

18 квітня 1845 р. у Будишині відбувся з'їзд лужицької молоді, що навчалася у різноманітних навчальних закладах, присутніми були також представники духовенства, міські та сільські вчителі. На зборах з доповіддю виступив Г.Зейлер. Він запропонував обговорити проект статуту, у якому йшла мова про завдання товариства – це видання та

поширення в народі серболужицьких книг. Також наголошувалося про необхідність народної консолідації і створенні по прикладу сербів та чехів координуючого центру. Був обраний виконавчий комітет: його членами стали Г.Зейлер - голова, адвокат М.Мосак-Клосопольский - секретар, члени товариства - кандидати богослов'я Я.Смоляр, Ванак, Я.Іміш, вчитель Я.Радисерб-Вела, студенти К.Пфуль та Я.Циж. 17 жовтня 1845 р. тимчасовий комітет зібрався на своє перше організаційне зібрання, яке відбулося на квартирі у М.Мосака-Клосопольського в Будишині. Проект статуту товариства представляв Я.Смолер. Після прийняття декількох поправок статут був перекладений з лужицької мови на німецьку з метою його передачі на затвердження уряду Саксонії [2, 2-34]. Потрібно було ще майже два роки поки була затверджена остаточна редакція статуту, який пройшов експертизу у міській раді, окружній дирекції та канцелярії королівського саксонського міністерства у Дрездені. Не останнє значення для затвердження статуту мали клопотання офіційних осіб лужицького походження. Доречно відзначити державного радника Будишина Б.А.Кліна. Він хоча і не відіграв великої ролі, як теоретик національного руху серболужичан, але непогано орієнтувався у суспільно-політичному становищі в Саксонії, знав проблеми лужицької меншини. В умовах поширення ідеології за об'єднання німецьких земель серболужицькому молодому руху особливо важливим було уникнути постійних звинувачень у панславізмі, до якого офіційна влада також відносила і ідею слов'янської взаємності. Фактично стояло завдання як можна далі дистанціюватися від політичного забарвлення ідеї слов'янської взаємності та підкреслити її суто культурологічний характер. Так у переробленому статуті товариства Б.Клін з метою уникнути інсинуації на теми слов'янської єдності і факт створення Матиці пов'язує з прикладом існуючих "подібних товариств, які приносять значну користь народній освіті німецького народу", і взагалі не говорить про існування подібних товариств у інших слов'янських народів. Певним підтвердженням цього може бути також промова Б.Кліна під час вступу на посаду голови Серболужицької матиці. Він просить владу віднестися з "повною довірою до того, що товариство буде цуратися любої так званої панславистичної точки зору, яка зовсім не визнається мирними лужичанами, які, як і німці, ведуть мирне життя під доброзичливою владою своїх поважних королів, і що бажання товариства, як і подібних йому німецьких товариств, будуть спрямовані на збагачення духовності та освітилюбимих лужичан. При цьому неможливо виключити наукової взаємодії з іншими слов'янами" [3, 8-22]. Таким чином, теоретично визнаючи необхідність слов'янської орієнтації серболужицького національного руху, керівництво Матиці, виходячи з позицій практичного існування в німецькому культурному та чисельно домінуючому оточенні, часто намагалося підкреслити, що зв'язок меншини з слов'янськими народами має характер суто науковий, а не політичний.

Лист, який підготував Б.Клін до відповідних міських установ з проханням затвердити статут лужицького товариства був підписаний. Крім того, певне значення мали клопотання баутценського цензора священика Є.Якуба та шести відомих представників протестантського та католицького духовенства. 26 лютого 1847 статут було затверджено. На резолюції, яка супроводжувала статут було дописано, що уряд "висловлює схвалення" засновникам товариства і нічого не має проти їх "шляхетного бажання", Міністерство внутрішніх справ та народної освіти також провело експертизу статутних положень і не заперечує реалізації планів лужичан створити власне національне товариство [4, 23].

7 квітня 1847 року у Будишині в урочистих умовах відбулося перше загальне зібрання товариства. На ньому виступив з промовою про завдання товариства, перший голова Б.Клін [5, 291]. Головною подією цих зборів було прийняття остаточного, доповненого варіанту статуту, який до того вже був схвалений саксонським урядом. В

преамбулі до статуту Матиці Сербської говорилося, що товариство: “яке складається з освічених і знаючих сербську мову людей, подібно німецьким товариствам, які мають на увазі поширення в народі просвіти, буде піклуватися про видання популярних та наукових книжок, у яких до цього часу відчувалася нестача, а також періодичні видання, з метою очищення та створення сербської мови” [6, 76]. Виходячи з бажання залучити як можна більше людей до товариства, в параграфі третьому оговорювався порядок прийому до товариства. Членами товариства могли стати чоловіки, які проживають в Германії та володіють серболужицькою мовою, а також представники інших національностей або люди, що мешкали за кордоном і мали особливі заслуги перед серболужицьким народом. Членами товариства також дозволялося бути представникам обох віросповідань, тому передбачалося видання невеликих популярних брошур для католиків та протестантів Лужиці. За сумою сплати вступних членських внесків, члени Матиці отримували наукові та періодичні видання, що виходили за сприянням товариства. Всі інші пункти статуту також оговорювали порядок та правила діяльності національного товариства, насамперед, як організації, що ставила за мету збереження національної свідомості шляхом забезпечення емансипації мови та літератури. Фактично Матица Серболужицька кваліфікувала себе, як духовний центр серболужицького народу, який не займається та не втручається в питання політики та релігії.

Наступне засідання відбулося 12 квітня. Його завданням було перейти до практичної реалізації культурно-освітньої програми. На зборах обговорювалося видання праці К.Пфуля. Одним з завдань праці було поширення так званого “аналогічного” серболужицького правопису (по аналогії з системами правопису інших слов’янських мов). Видання Матицею Сербською різноманітних наукових, публіцистичних, освітніх книг на основі єдиного орфографічного варіанту сприяло зближенню двох видів писемних варіантів верхньолужицької мови. Задача створення єдиної серболужицької мови для лужичан верхнього та нижнього району взагалі не ставилася. Це пояснювалося цілим рядом причин, насамперед, відсутністю єдиної територіальної влади, різні адміністративні та церковні центри, а звідси неоднакові програми та системи народної освіти. На засіданні активно обговорювалася потреба негайного видання періодичного журналу, який би містив оповідання на моральну і розважальну тематику. До першочергових завдань також було віднесено видання сербсько-німецького та німецько-сербського словників [7, 55-56]. Не дивлячись на старання серболужицького виконавчого комітету Матиці, з причини фінансових труднощів, перший номер журналу вийшов лише у 1848 р. До його змісту були включені праці Я.Смоляра, К.Пфуля, М.Ростока, Я.Цижа, вірши А.Зейлера, переклад сербських пісень зі збірника В.Караджича.

Товариство не одразу зуміло завоювати довіру у інтелігенції і селянства. В 1847 р. до Матиці вступило лише 64-і члени, головним чином молодь. До кінця 1850 р. в рядах Серболужицької матиці нараховувалося 196 членів. В цей рахунок також входив колективний член – Вендській лужицькій семінар у Празі. Соціальний склад товариства був достатньо широким. Більше всього було священників – 48 чол. або 24 відсотки від загальної чисельності, потім йшли вчителі – 35 чол. (18%), 28 чол. (14%) селян, 19-ть (10%) студентів, 14-ть (7%) – це невеликі власники та торговці, 10-ть (5%) – юристи та лікарі і 5-ть (3%) представників ремісництва. Між членами товариства було декілька керуючих маєтками, лісничі. Тринадцять членів були вихідцями з німецького дворянства Лужицької області та дворянство слов’янського походження [8, 176]. До Матиці могли вступити представники різних соціальних верств та різних віросповідань. Подібна позиція товариства здійснювала благотворний вплив на розширення та укріплення національного руху, привертала до участі в ньому всіх лужичан, як з Саксонії, так і з Пруссії.

Фактично Матиця стала головним консолідуючим центром лужицької інтелігенції. В ній, осередку духовних лідерів меншини, відобразилися всі ідеологічні протиріччя національного лужицького руху першої половини XIX ст. У Матиці Сербській існувало два політичних крила. Перше – ліберальне. Його прибічники свою діяльність спрямовували в напрямку правового забезпечення національно-культурних потреб меншини. Представники цього крила Матиці також підтримували програму німецьких демократів. До лужицьких лібералів треба віднести К.Пфуля, А.Броска, Я.Смолера, Я.Іміша. Їм протидіяло консервативне крило, яке крім того займало в Матиці керівні посади. Консерваторів очолював бауценський державний радник, директор поліції Б.Клін і перша духовна особа бауценської церкви св. Михайла Є.Якуб. Ці політичні діячі користувалися довірою у офіційної влади, що дозволяло їм вирішувати певні проблеми під час становлення товариства. Але в умовах суспільної активізації привносило до діяльності національного центру значну поміркованість та нерішучість у період практичної реалізації національної програми. Особливо це проявилось під час складання “Великого прохання серболужичан”. Наприклад, голова Матиці Б.Клін, його замісник Є.Якуб та секретар Ю.Ванею відмовилися підписувати текст документу, який склало демократичне крило товариства.

Пік підйому серболужицького національного руху співпав у часі з активізацією антифеодального руху в Німеччині. Серболужицькі національні лідери одразу ж зайняли помірковану позицію у демократичному русі Німеччини, обережно ставилися до радикальних закликів, які озвучувалися окремими діячами слов'янського руху. Як писав автор першої історії серболужичан В.Богуславській: “З однієї сторони їх тягли ... до об'єднання з загальною слов'янською батьківщиною; з іншої – ультра-німецькі демократи намагалися їх відірвати від своєї палкої індивідуальності і залучити до участі в загальнонімецькій справі, яку вони вважали справою загальнолюдською. Лідерам сербського народу потрібна була обережність, щоб вивести його з двох протилежних течій” [9, 295].

Під час революції 1848-1849 рр. керівники Матиці обрали тактику не радикалізації національного руху, а шляхом отримання правових гарантій “зверху”. З метою реалізації цього плану на річному зібранні Матиці було прийнято рішення надіслати на ім'я короля Саксонії петицію, в якій було би висловлено прохання розглянути можливість прийняття акту про визнання серболужичан, як національної меншини. Була створена рада з семи членів під керівництвом Я.Іміша, яка розробила текст “Великої петиції” до короля Саксонії [10, 144-147]. В петиції говорилось: “Нехай високе королівське саксонське міністерство вплине та посприє тому, щоб серболужицька мова в лужицькій області та особливо в школі, церкві, перед обличчям влади і суду мала би такі ж права, як німецька мова у німецькій школі.” Далі в петиції висувались вимоги суто культурологічного плану: “...щоб в наших лужицьких школах мова не була ганебною мовою, а як рідна мова користувалася би своїми правами та використовувалася при викладанні... щоби в майбутньому, судочинство у нас велось на лужицькій мові ... щоб всі закони та інші важливі постанови та об'яви перекладалися на лужицьку мову перекладачами, які були приведеними до присяги та були би нам відомі” [11, 18]. Попередня Петиція була схвалена приблизно 40 тис. серболужицьких селян, які проживали у 5-и тис. дворах саксонській Верхній Лужині [12, 22]. Праве коло серболужицького національного руху, в особі Б.Кліна, побоюючись розповсюдження антимонархічних настроїв, звернулося до лужичан з закликом залишитися “вірними та хорошими підданими наших князів” [13, 107-109]. Взагалі, на фоні розростання національного та антифеодального руху для правлячої верхівки товариства характерним є бажання дистанціюватися від демократичного руху у Німеччині та слов'янського у Європі. Наприклад, якщо раніше впливовий бауценський чиновник Б.Клін регулярно приймав у себе слов'янських

гостей, таких як Л.Штур, Ф.Палацькій, Я.Пуркіне, І.Срезневській, О.Бодянській та терпляче відносився до зв'язків Я.Смолера з різноманітними діячами слов'янського руху, то у 1848 р. голова "Матиці Сербської" рішуче відмовляється прийняти участь у слов'янському з'їзді у Празі, і визначає його, як "тенденцію, що загрожує державності". Фактично завдячуючи правому крилу товариства до Петиції були внесені значні зміни, особливо в ту частину, що була присвячена сфері шкільної освіти лужичан, а від складання остаточного варіанту були усунуті такі демократи, як М.Циж, Я.Мельне, Я.Бартко. Пізніше остаточний варіант Петиції був надрукований в періодичному "Часопісі" [14, 237].

В часи піднесення національного руху в Лужице створюються багаточисельні товариства, які об'єднують радикальних представників з селянства та інтелігенції. Наприклад, в вересні 1848 р. виникає товариство прогресивної інтелігенції та селянства, а в жовтні створюється товариство, що об'єднало 22 дрібних товариства, де було дві тис. членів. Фактично в цей час консервативне керівництво Матиці втрачає можливість об'єднати різні течії, що к цьому часу оформилися у національному русі. Один з самих активних діячів Матиці Я.Радисерб-Веля, який не згоден з консервативним керівництвом, відкрито заявляє про себе як про прихильника демократичної республіки. На фоні загального зростання антифеодального руху у Німеччині Матиця починає втрачати авторитет центру національної боротьби за права серболужицької меншини.

Але не дивлячись на втрату можливості стати єдиним консолідуючим центром революційного руху серболужичан, делегація від імені етноменшини 26 липня 1848 р. передала Петицію з підписами прем'єр міністру Саксонії др. Брауну. Після перебування в міністерстві, де депутація серболужичан отримала підтримку, представники меншини відправляються до Пільниці, резиденції саксонського короля, в якій він приховувався від революційно налаштованих народних мас. Король особисто прийняв делегацію. Пізніше Я.Смолер згадував, що сербська делегація була допущена до розмови з королем, який їх вислухав та пообіцяв задовольнити прохання своїх підданих [15, 237]. Реальне рішення визнати права серболужицької меншини королем було прийнято майже через рік. Цьому передували події у столиці Саксонії м. Дрездені, коли внаслідок активізації антифеодальних та демократичних сил королівська армія була майже повністю нейтралізована, а вірним королівській присязі залишився, як пишуть сучасники, лише один полк, де переважну більшість склали лужицькі серби. 28 серпня 1849 р. королівський саксонський уряд видає розпорядження, в якому не повністю задовольнялися прохання, що були викладені у Петиції Матиці Сербської. Але не можливо пов'язувати підписання Петиції королем Саксонії лише з бажанням віддячити серболужичанам за їх поміркованість та політичну толерантність під час революції 1848-1849 рр. Уряд Саксонії у своїй внутрішній політиці не міг не враховувати загальнонаціонального народного піднесення та антифеодальних настроїв, що панували у лужицькому середовищі. Тому, маючи на меті надати цьому процесу керованості, саксонській двір пішов на визнання національно-культурних прав народу.

Таким чином, к середині XIX ст. у серболужичан було створено власне національно-культурне товариство, яке мало на меті зберегти та емансипувати культуру самого малочисельного селянського народу. В умовах складної суспільно-політичної ситуації у Германії - зіткнень різних суспільно-політичних течій та протиріч, що безумовно відбилосся на внутрішньому житті товариства, в її структурі одразу ж виникли протиріччя між лівим та правим крилом, що не гальмувало процес консолідації національного лужицького руху. Фактично в Матиці, як народному товаристві відобразилися проблеми суспільного життя самого німецького народу середини XIX ст. - це економічні складнощі перехідного періоду на фоні різноманітних ідеологій та політичних течій. Але потрібно відзначити, що в народному лужицькому середовищі

переважала тенденція зваженої поміркованості, тому Матиця не могла відірватися від загальнолюдських настроїв. В національному середовищі вона стала відігравати соціально зв'язуючу функцію, сприяла консолідації народу на основі загальних національних цінностей. Цей напрямок її діяльності по підтримці національної цілісності народу мав особливе значення в умовах існуючого розподілу етноменшини між різними державно-політичними утвореннями – Саксонією та Пруссією. Але головним значенням Матиці Сербської стало збереження та створення сучасного національного культурного фонду, який наслідували наступні покоління лужичан.

1. Čyž J. Jan Arnošt Smoler. – Budušin: Domowina, 1975. - S.95.
2. Acta, die Begründung eines Vereins Für wendische Volksbildung ..., 1845 bis 1849. - S. 1-34 // Bestandsverzeichnis des Sorbischen Kulturarchivs in Bautzen. Das Restarchiv der Maćica Serbska. Das Archiv hat gesammelt Frido Mětšk. – Bautzen: Domowina, 1963. - Bl.
3. Klin B. Zawodne predslowo // - CMS. - 1848. - № 1. - H.1. - S.8-22.
4. Див.: Casopis Macicy Serbskeje. – 1848. - № 1. - H.1. - S.23.
5. Boguslawski W. Rus dziejów Serbo-łużyskich. - Petersburg, 1861. - S. 291.
6. Bestandsverzeichnis des Sorbischen Kulturarchivs in Bautzen. Das Restarchiv der Maćica Serbska. 1845 bis 1849. - Bl. - S. 76.
7. Prenja hjwšitkomna zhromadžizna towařstwa Maćicy Serbskeje, 7 dzeń haperlejeje 1847 // Č.M.S. - 1848. - № 1. - H.1. - S.55-56.
8. Ермакова М.И. Серболужицкая матица // Славянские матицы XIX века. – М.: РАН, 1996. - Часть 1. - С.176.
9. Boguslawski W. Rus dziejów Serbo-łużyskich. - S. 295
10. Petition der Sachsischen Wenden an das Koniglich Sachsische Gefammtminifterium. 25 juli 1848 // Hertstock E. Revolutionare Ereignisse 1848 / 49 in derLausits: Bilder aus dem Leden der Sorben. Bautzen: Domowina, 1986. - S.18; Теж саме. Petition der Sachsischen Wenden an das Koniglich Sachsische Gefammtminifterium. 25 juli 1848 // Hartstock E. Kunze P. Die burgerlich – demokratische Revolution von 1848 / 49 in der Lausitz. Dokumente zum Verlauf un zur Wirkung der Revolution im deutsch-sorbischen Gebiet. – Bautzen: Domowina, 1977. - S.144 -147.
11. Petition der Sachsischen Wenden an das Koniglich Sachsische Gefammtminifterium. 25 juli 1848 // Revolutionare Ereignisse 1848 / 49 in derLausits: Bilder aus dem Leden der Sorben. - S.18.
12. Dokumente zum Verlauf un zur Wirkung der Revolution im deutsch-sorbischen Gebiet // Hartstock E. Kunze P. Die burgerlich – demokratische Revolution von 1848/49 in der Lausitz. - Bautzen: Domowina, 1977. - S.22.
13. Klin B. Wo nasich Serbow // Tydzenska Nowina. 20.05.1848. - S.107-109.
14. Prostwa saksonskich Sserbow na wuszoke kralowske saksonske sromadna Ministerstwo // ČMS. - 1848. - № 4. - S.237.
15. Smoler J. Wsclakosce. // Č.M.S. - 1848. - № 1. - H.2. - S.237.

SUMMARY

J. Bevziuk. Creation and activity of the Verkhovynska Maticha.

The creation Maticha has assumed importance by the factor of a national history of the sorbs. The organization has headed national and cultural motion of the most small European people. Creation, activity, participation in revolutionary movement Maticha become a subject of our research.